

УДК 349.6:347.43

І. В. Кирєєва

**Роль подій при правовому регулюванні права природокористування,
специфіка припинення існування суб'єкта природокористування**

Постановка проблеми. Правове регулювання права природокористування відбувається за допомогою цілої системи юридичних фактів. Так, загальновизнаним у теорії екологічного права є те, що в якості головних підстав виникнення права природокористування є юридичні дії [1, с.148]. Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють право природокористування, містять значну кількість саме правомірних та неправомірних діянь як підстав виникнення, зміни та припинення відповідних правовідносин. Разом з тим, незважаючи на іноді зовсім недостатню увагу з боку законодавця, юридичні події також мають неабияке значення для правового регулювання права природокористування.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми подій як юридичного факту, що безпосередньо впливає на виникнення, розвиток, припинення правовідносин, були об'єктом дослідження вчених як в сфері теорії права, так і окремих галузей права, серед них: М.В. Цвік, В.Д.Ткаченко, О.В. Петришин, О.А. Красавчиков, С.С. Алексєєв, В.Ю. Уркевич та ін. Такі дослідження охоплювали або загально теоретичні питання, або вузькоспеціальні. Чинне природоресурсне законодавство іноді просто ігнорує наявність фактів припинення існування суб'єкта права природокористування як підстави припинення відповідних суб'єтивних прав. Деякі з юридичних фактів, що мають значення для правового регулювання права природокористування, у правовій літературі не знаходять достатнього обґрунтування для віднесення їх до групи юридичних подій. Коло подій, які впливають на припинення, а іноді і на зміну права природокористування, є досить різноманітним і для детального дослідження необхідно опрацювання значного обсягу, яке неможливо в межах однієї публікації. Тому представляється доцільним зупинитися саме на припиненні існування суб'єкта права природокористування як на втіленні події,

що знайходить відображення в окремих природоресурсних нормативно-правових актах.

Метою дослідження є встановлення ролі подій у припиненні права природокористування, виявлення певних неточностей у характеристиці припинення існування суб'єкта природокористування як одного з різновиду подій у відносинах з реалізації суб'єктивного права природокористування.

Виклад основного матеріалу. Події в механізмі правового регулювання права природокористування мають самостійне значення. Юридичні події визначаються як обставини, які породжують, змінюють або припиняють правовідносини незалежно від волі людей (наприклад, стихійні лиха, пожежі, землетруси і т. ін.) [2, с. 346]. Однак варто зауважити, що навіть пожежі можуть бути викликані свідомою, цілеспрямованою поведінкою людей. Тому при дослідженні подій – підстав припинення прав на природні ресурси – доцільно врахувати запропоновану О. А. Красавчіковим диференціацію юридичних подій на відносні та абсолютні [3, с. 10].

Перед тим, як з'ясувати, яку саме роль в механізмі правового регулювання права природокористування відіграють події, доцільно надати загальне визначення юридичних фактів.

У правовій літературі існує багато визначень поняття юридичних фактів. Так, юридичні факти визначаються як конкретні соціальні обставини (події, дії, стани), що викликають відповідно до норм права виникнення певних правових наслідків – виникнення, зміну чи припинення правових відносин [4, с.281]. Ісаков В. Б. під юридичними фактами розуміє явища об'єктивної реальності, відображені в специфічній ідеальній системі – законодавстві [5, с.11]. Красавчіков О. А. вважає, що юридичні факти виступають зв'язуючою ланкою між нормою права і суб'єктивними правами (обов'язками) конкретного суб'єкта [6, с.27]. На думку згаданого автора, під юридичним фактом (складом) варто розуміти факт (сукупність фактів), з яким норма права (загальний припис) пов'язує юридичні наслідки, тобто або виникнення (зміну) конкретного правовідношення з покладенням відповідних обов'язків на одних і наділенням

правами інших, реалізація яких забезпечується примусовою силою держави з метою охорони, закріплення і розвитку суспільних відносин, та порядків, вигідних панівному класу; – або припинення правовідносин зі звільненням зобов'язаних осіб від належних їм обов'язків [6, с. 7]. Нерсисянц В. С. дає таке визначення юридичних фактів – це факти (фактичні обставини), що мають, відповідно до закону, юридичне значення як правова підстава (умова), необхідна для реалізації норми права [7, с.506].

Уркевич В. Ю., посилаючись на позицію С. С. Алексєєва, при розгляді припинення членства в сільськогосподарських підприємствах в якості юридичного факту надає його визначення як конкретної життєвої обставини, з якою юридична норма пов'язує виникнення, зміну чи припинення правових наслідків (правовідношення) [8, с.121]. Дашовська О. Р. аналогічним чином визначає юридичні факти як конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, припинення або зміну правових відносин [2, с.345].

На основі розглянутих формулювань можна надати таке визначення даній категорії: юридичні факти – це індивідуально визначені обставини реальної дійсності, об'єктивна наявність або відсутність яких пов'язується з закріпленою правовою нормою можливістю виникнення, зміни, припинення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Тобто, в механізмі правового регулювання події як юридичні факти мають виконувати роль підстав виникнення зміни та припинення правовідносин. Слід погодитися з думкою С. С. Алексєєва, що юридичні факти виступають у ролі важелів, що приводять у дію норми права [9, с.152].

Роль підстав у механізмі виникнення права природокористування не є досить значною. Головними підставами виникнення означеного права є юридичні дії. Більш вагоме значення юридичні події мають саме при припиненні названих прав. Однак в літературі були висловлені й інші думки. Зокрема, С.С. Алексєєв надає визначення правоприпиняючим фактам, на його думку, – це, в більшості, акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, акти, за допомогою яких правове регулювання досягає своїх цілей [10, с.343].

На наш погляд, тлумачення правоприпиняючих юридичних фактів як актів реалізації суб'єктивних прав та обов'язків є завузьким, оскільки включає лише ті юридичні факти, що відображають прояв волі носія відповідних прав та обов'язків. Для припинення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків значення мають й інші юридичні факти, зокрема події. Так, виходячи з того, що «невід'ємними елементами правовідносин є суб'єкт, об'єкт, суб'єктивне право та юридичний обов'язок» [11, с.514], відсутність хоча б одного з цих елементів робить правовідношення неможливим. З припиненням існування суб'єкта правовідносин перестає існувати й конкретне суб'єктивне право та юридичний обов'язок. Зазвичай, припинення існування суб'єкта правовідносин – це юридичні події, «явища, що не залежать від волі людини» [6, с.10]. В якості підстав припинення права спеціального природокористування громадян можливі й інші події.

Отже, роль подій в механізмі правового регулювання права природокористування є особливо виразною при припиненні відповідних суб'єктивних прав.

Одним з найбільш яскравих проявів подій як підстав припинення прав на природні ресурси в чинному природоресурсному законодавстві України є припинення існування суб'єкта відповідних прав.

Слід зазначити, що припинення існування суб'єкта права на природний ресурс відображено не всіма природоресурсними нормативно-правовими актами з однаковою повнотою. Основним фактом, який відображає припинення існування суб'єкта правовідносин – фізичної особи, є її смерть.

Деякими поресурсовими нормативно-правовими актами не називається факт смерті фізичної особи (суб'єкта відповідних прав на природні ресурси) в якості правової підстави припинення згаданих відносин. Так, п. 3 ст. 55 Водного кодексу України [12] передбачає в якості підстави припинення права водокористування ліквідацію підприємств, установ чи організацій. Відповідно до ч.1 ст. 42 Водного кодексу України водокористувачами в Україні можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни, а також іноземні

юридичні і фізичні особи та особи без громадянства. Таким чином, факт припинення існування суб'єкта розкривається лише ліквідацією підприємств, установ чи організацій, тобто припиненням існування лише окремої групи природокористувачів, а саме юридичних осіб, що не можна вважати цілком виправданим та справедливим. Припинення існування водокористувачів не обмежується лише ліквідацією підприємств, установ чи організацій (ліквідацією юридичних осіб), оскільки водокористувачами є також і фізичні особи. Підстава припинення права спеціального водокористування, що відображає факт припинення існування суб'єкта цих правовідносин, яка передбачена п.3 ст. 55 Водного кодексу України, повинна передбачати як ліквідацію юридичних осіб, так і смерть фізичних осіб (суб'єктів спеціального водокористування).

У багатьох природоресурсних нормативних актах однією з підстав припинення прав на природні ресурси названо припинення діяльності користувачів відповідними природними ресурсами, а саме: п.3 ст. 26 Кодексу України про надра [13] передбачає припинення діяльності користувачів надр, яким їх було надано у користування; п.3 ст. 78 Лісового кодексу України [14] вказує припинення діяльності лісокористувачів, яким було надано право використання лісових ресурсів. Саме формулювання «припинення діяльності» зі здійснення того чи іншого різновиду природокористування, на наш погляд, не зовсім точно відображає сутність юридичного факту, покладеного в основу таких підстав припинення прав на природні ресурси.

Саме слово «припинення» тлумачиться як дія за значенням припинятися, тобто переставати відбуватися, переривати яку-небудь дію, процес, стан і т. ін., що триває; переставати виконувати яку-небудь дію, діяльність, якийсь процес [15, с.943]. «Діяльність» розглядається як застосування своєї праці до чого-небудь, робота, функціонування якоїсь організації, установи і т. ін. [15, с.228].

Тобто «припинення діяльності» фактично може означати як переривання функціонування організації, установи тощо, так і переривання безпосередньої роботи суб'єктів природокористування, іншими словами, переривання

активних дій щодо виконуваної ними роботи, у тому числі експлуатації природних ресурсів при продовженні існування відповідних суб'єктів прав на природні ресурси.

На наш погляд, у підставах, у яких має місце формулювання «припинення діяльності» суб'єктів відповідних прав, мова йде не про фактичну відсутність активних дій суб'єктів, спрямованих на використання природних ресурсів з метою експлуатації їх корисних властивостей у своїх інтересах, а про припинення існування цих суб'єктів.

Сама назва ст. 104 Цивільного кодексу України (ЦК) [16] «припинення юридичної особи» вказує на те, що якщо мова йде про припинення існування юридичної особи, то з боку юридичної термінології більш правильним є розкриття цього юридичного факту без включення слова «діяльність».

Представляється, що названі вище підстави припинення надрокористування та лісокористування не включають у свій зміст факт смерті фізичної особи (відповідного природокористувача). Хоча, наприклад, ст.19 у ч.1 Закону України «Про тваринний світ» [17] в якості підстави припинення права спеціального використання об'єктів тваринного світу прямо зазначає припинення діяльності підприємств, установ, організацій та громадян, які використовували об'єкти тваринного світу. Таке включення вбачається юридично та етично не коректним.

Підстава припинення права землекористування, зазначена п. “в” ст.141 Земельного кодексу «припинення діяльності релігійних організацій, державних чи комунальних підприємств, установ та організацій» [18], насамперед стосується припинення права постійного землекористування, останні зміни до вказаного пункту були внесені у 2009 р.

Тоді як останні зміни до ст. 92, яка визначає перелік суб'єктів постійного землекористування, відбулися порівняно недавно, у 2015 р. З 2009 р. до кола суб'єктів постійного землекористування було додано: публічне акціонерне товариство залізничного транспорту загального користування; вищі навчальні заклади незалежно від форми власності; співвласники багатоквартирного

будинку для обслуговування такого будинку та забезпечення задоволення житлових, соціальних і побутових потреб власників (співвласників) та наймачів (орендарів) квартир та нежитлових приміщень, розташованих у багатоквартирному будинку.

Висновки. Таким чином, згадана підстава припинення права землекористування, що вочевидь відображає таку подію, як припинення існування суб'єктів постійного землекористування не охоплює всього кола цих суб'єктів. Отже необхідно сформулювати зміст п. "в" ст. 141 Земельного кодексу України таким чином, щоб він відображав суть юридичного факту, події, яка покладена в саму суть цієї підстави – припинення існування суб'єкта права землекористування, зокрема, права постійного землекористування.

Такою підставою може бути названа сама подія – припинення існування суб'єкта землекористування – без уточнення тих чи інших обставин, що реалізують цю подію стосовно кожного окремого різновиду суб'єкта землекористування.

Таким чином, думки окремих вчених про те, що правоприпиняючими юридичними фактами є виключно вольові акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, не відображають всю повноту правоприпиняючих обставин, що не залежать від волі суб'єктів природокористування, оскільки залишають поза цими межами юридичні події. Юридичні події, що лежать в основі припинення права природокористування, можна охарактеризувати, як індивідуально визначені обставини реальної дійсності, що не залежать від волі природокористувачів, об'єктивна наявність яких пов'язується з закріпленою правовою нормою можливістю припинення відносин природокористування.

Події, які пов'язані з припиненням суб'єктів природокористування, недостатньо чітко визначені окремим природоресурсним законодавством та потребують більш повного закріплення.

Події, які реалізують припинення права природокористування, не вичерпуються припиненням суб'єкта природокористування, особливі прогалини у нормативно-правовому регулюванні подій як підстав припинення

природокористування стосуються припинення існування об'єкта таких прав, що потребує подальших наукових досліджень.

Анотація. Стаття присвячена встановленню ролі подій у припиненні права природокористування. На підставі аналізу норм, які визначають підстави припинення різноманітних видів природокористування, встановлено, що події, які пов'язані з припиненням суб'єктів природокористування недостатньо чітко визначені окремим природоресурсним законодавством та потребують більш повного закріплення. Зроблено висновок про доцільність внесення змін до чинного законодавства з метою більш повного та чіткого формулювання суті юридичного факту – події, яка покладена в саму суть підстави припинення правовідносин – припинення існування суб'єкта права.

Ключові слова: юридичні факти, юридичні події, природокористування, припинення права природокористування, припинення права землекористування, припинення діяльності особи.

Список використаних джерел: 1. Экологическое право Украины: Учебное пособие. – Х.: ООО «Одиссей», 2007. 464 с. 2. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навч. закладів; за ред. М.В.Цвіка, В.Д.Ткаченка, О.В.Петришина. Харків: Право, 2002. 432с. 3. Красавчиков О.А. Теория юридических фактов в советском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1950. 15с. 4. Общая теория государства и права: в 2-х томах. Теория права. Москва: Зерцало ТЕЛС, 1998. Т. 2. 639с. 5. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве. Москва: Юр. лит., 1984. 144с. 6. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. Москва: Госюрииздат, 1958. 183 с. 7. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. Москва: НОРМА, 2001. 552с. 8. Уркевич В.Ю. Припинення членства в сільськогосподарських підприємствах як юридичний факт/Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. 2005. Вип. 10. С. 120-126. 9. Алексеев С.С. Общая теория права. Москва: Юрид. лит., 1982. Т. 2. 164 с. 10. Алексеев С.С. Проблемы теории права : курс лекций в 2-х томах/

Свердловский юридический институт, 1972. Т.1. 396с. **11.** Теория государства и права : курс лекций/Под ред. Н.И.Матузова, А.В.Малько // 2-е изд. перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2001. 776 с. **12.** Водний кодекс України від 4 червня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189. **13.** Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 340. **14.** Лісовий кодекс України від 8 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 21. Ст. 170. **15.** Великий тлумачний словник сучасної української мови/Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь, ВТФ Перун, 2001. 1440с. **16.** Цивільний кодекс України від 16 січн. 2003р. №435-IV // Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461. **17.** Про тваринний світ : закон України від 13 грудня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 14. Ст. 97. **18.** Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.

Аннотация. Стаття посвящена установленню роли событий в прекращении права природопользования. На основании анализа норм, которые определяют основания прекращения разнообразных видов природопользования, установлено, что события, связанные с прекращением субъектов природопользования недостаточно четко определенные отдельным природоресурсовым законодательством и нуждаются в более полном закреплении. Сделан вывод о целесообразности внесения изменений в действующее законодательство с целью более полной и четкой формулировки юридического факта – событию, которое положено в саму суть основания прекращения правоотношений – прекращение существования субъекта права.

Ключевые слова: юридические факты, юридические события, природопользование, прекращения права природопользования, прекращения права землепользования, прекращения деятельности лица.

Кириєва І.В. Роль подій при правовому регулюванні права природокористування, специфіка припинення існування суб'єкта природокористування

Анотація. Стаття присвячена встановленню ролі подій у припиненні права природокористування. Актуальність статті обумовлена тим, що правове регулювання права природокористування відбувається за допомогою цілої системи юридичних фактів, а чинне природоресурсне законодавство іноді просто ігнорує наявність фактів припинення існування суб'єкта права природокористування як підстави припинення відповідних суб'єтивних прав. Метою статті є встановлення ролі подій у припиненні права природокористування, виявлення певних неточностей у характеристиці припинення існування суб'єкта природокористування як одного з різновиду подій у відносинах з реалізації суб'єктивного права природокористування. На підставі аналізу норм, які визначають підстави припинення різноманітних видів природокористування, встановлено, що події, які пов'язані з припиненням суб'єктів природокористування, недостатньо чітко визначені окремим природоресурсним законодавством та потребують більш повного закріплення. З'ясовано, що у багатьох природоресурсних нормативних актах однією з підстав припинення прав на природні ресурси названо припинення діяльності користувачів відповідними природними ресурсами. Встановлено, що у підставах, у яких має місце формулювання „припинення діяльності” суб'єктів відповідних прав, мова йде не про фактичну відсутність активних дій суб'єктів, спрямованих на використання природних ресурсів з метою експлуатації їх корисних властивостей у своїх інтересах, а про припинення існування цих суб'єктів. Зроблено висновок про доцільність внесення змін до чинного законодавства з метою більш повного та чіткого формулювання юридичного факту – події, яка покладена в саму суть підстави припинення правовідносин – припинення існування суб'єкта права.

Ключові слова: юридичні факти, юридичні події, природокористування, припинення права природокористування, припинення права землекористування, припинення діяльності особи.